

מראי מקומות - פסחים פה:

א. תקנתם את רבו

יש לעיין במה תקנו את רבו. רש"י פירש, שאינו מפסיד כלום מן הראוי לו. והוא כמו שפירשו התוספות בחגיגה (ב: ד"ה תקנתם) שמה שהיה לו מתחילה יש לו גם עתה, והתקנה היא שלא הפסיד כלום ועדיין עומד בתקנתו.

והתוס' רי"ד בגיטין (מא:): ביאר, שלולא התקנה היה האדון שותף עם עבדו, שכל מה שהעבד עושה חולקים בו הבעלים והעבד, וכן כל מציאה שימצא, הם מחלקים ביניהם, ואין הבעלים מתרצים בכך, אלא רוצים הם שיהא יום שלם עבד שלהם לגמרי, וכל מה שיעשה באותו היום יהא שלהם, ויום אחד של העבד, וזהו תקנתם את רבו שעשו כרצונו. והחתם סופר (גיטין שם) ביאר, שכיון שחציו בן חורין, יהא אסור לעבוד בו עבודת עבד כלל, ולזה תקנו משום הפסד הרב שיום אחד יהא עבד לגמרי, ולמחר לא יהיה עבד כלל, ועי"ז יהיה יכול להשתעבד בו עכ"פ באותו יום. וראה עוד בדבר אברהם (ח"א סי' לט אות י"ד) שדן בזה שמא לא יוכל הרב כלל לעבוד בו, כיון שמעורב בו חצי ישראל וראה עוד להלן בדברי הרשב"א והקצוה"ח בזה.

ב. לישא שפחה אינו יכול

משמע שאם היה יכול לישא שפחה, היה מתוקן בכך. והקשו התוספות בב"ב (ג:), שהרי אין הבן מתייחס אחריו, ואם כן אינו מקיים פרו ורבו, ואף לשבת אינו מקיים, שלכאורה הכל תלוי בפריה ורביה. ותירצו, שכיון שהוא מקיים שבת כל דהו, די בכך.

ג. שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה

הקשו התוספות בגיטין (מא:), מדוע נקטה הגמרא מצות לשבת ולא את מצות פרו ורבו. ותירצו, שאם היה יכול לקיים לשבת כל דהו, לא היינו כופים אותו לשחרר משום מצות פרו ורבו, לכך הזכירו שאפילו לשבת יצרה אינו יכול לקיים. עוד תירצו, שלשבת מצוה רבה היא. עוד תירצו בשם הריב"ם שנקט לשבת, לפי שגם צד עבד שבו חייב בלשבת, משא"כ בפרו ורבו שרק צד ישראל שבו מחוייב.

אולם התוספות בחגיגה (ב: ד"ה לא) נקטו שגם עבד חייב בפרו ורבו. והקשה המשנה למלך (מלכים פ"ה ה"ד ד"ה וא"ת היכי), שהרי קי"ל שעבד חייב במצוות כאשר, ונשים אינם מצוות בפרו ורבו, ומדוע יתחייבו עבדים בפריה ורביה. ותירץ, שמה שלומדים עבדים מנשים לענין גדר המצוות של עבדים, זהו רק כלפי הפטור של מצות עשה שהזמן גרמן, אבל בשאר מצוות שאין הזמן גרמן, אלא שיש לנשים פטור משום איזה לימוד, בזה לא נאמר הדין שלומדים עבד מאשה, ולכך יתכן שעבדים מחוייבים בפרו"ר.

ד. כופין את רבו וכו'

הקשו התוספות, וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו, ומדוע אומרים לרב לעבור על איסור של 'לעולם בהם תעבודו' כדי שעבדו יקיים מצות לשבת. ותירצו שלשבת מצוה רבה היא, ובמצוה רבה אומרים חטא כדי שיזכה חברך.

עוד תירצו התוס' בגיטין (מא:): שרק במקום שהשני פשע, אין אומרים לאחר לחטוא בשביל שיזכה חבירו, אבל כאן שהעבד לא פשע כלל, אומרים לאדם לחטוא באיסור קל כדי לזכות העבד במצוה חמורה. והרשב"א בשבת (ד:): כתב, שכיון שחציו בן חורין, אין בו כלל איסור של 'לעולם בהם תעבודו', כיון שיש בו צד חירות. ובקצוה"ח (סי' קעא סק"א)

ביאר דבריו, שאין הגדר שיום אחד הוא עבד גמור וביום השני הוא בן חורין גמור, אלא לעולם מעורב בו עבדות עם חירות, אלא שביום אחד הקנין פירות שלו, ויום אחד הקנין פירות של רבו (ועיין בקהלות יעקב המובא לעיל (ע"א) שחולק בזה על הקצוה"ח). ועפ"ז ביאר דברי הרשב"א, שכיון שלעולם יש בו צד חירות, לא שייך בו דין של לעולם בהם תעבודו, שהרי אסור לעבוד בו עבודת עבד מחמת הצד חירות שבו.

ה. אין נמנין על שני פסחים כאחד

פירש רש"י, משום דאין בריה. והקשה השער המלך (עירובין פ"ח ה"ז ד"ה ודרך אגב), מדברי הריטב"א בקידושין (כ"ה:) שדעת רבן גמליאל היא שיש בריה, וכיצד אמר שלא נאכל לא מן הראשון ולא מן השני, משום שאין בריה, והניח בצ"ע. אכן בקהלת יעקב (לר' יעקב מקארלין) הוכיח בדעת הרמב"ם שאין זה משום בריה, אלא הוא דין בהלכות הפסח, שאין מתמנים על ב' פסחים.

ו. מתניתין במלך ומלכה

פירש רש"י, שאינם מקפידין. אבל התוס' יו"ט הביא פירוש הרמב"ם שהוא משום שלום מלכות. שאם יאמר למלך שאינו יכול לאכול כלל, יכעוס על עבדו ויהרגנו, או שמא יכעוס על החכמים. ואף שיש איסור דאורייתא לאכול מקדשים שעומדים לשריפה, פי' התוס' יו"ט שלדעת הרמב"ם מה שאין בריה בדאורייתא, היינו חומרא מדרבנן, אבל מן התורה יש בריה. עוד כתב, שאף אם מן התורה אין בריה, כשם שאמרו לגבי קידושין שכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, כן כל העושה פסח הרי הוא תולה בדעת חכמים, וחכמים קבעו שהדעת על הראשון. אלא שבכל פסח נתנו חכמים לכל אדם לקבוע כרצונו, אבל משום שלום מלכות אמרו על הראשון.

ז. דניחא ליה בתקנתא דרביה

פירש רש"י, שאין לו תקנה אחרת, הרי אינו יכול לומר גדי שלו וטלה שלמים, ואם טלי אמר לי רבי וכו' כדמפרש לקמן. ובחכם צבי (סי' קנא) כתב, שהמהר"ם מחק את שאר דברי רש"י, משום שהוקשה לו, כיצד ממעט באכילתו, הרי כשבא אצל רבו, ודאי יזכור מה שאמר לו, וא"כ יהיה ידוע איזה לשלמים, ולכן יש לו ב' ימים ולילה א'. ויישב החכם צבי כוונת רש"י, שכיון שהרב לא יבא עד הלילה, א"כ אותו היום אין לאכול שמא קרבן פסח הוא, ואינו נאכל אלא בלילה, וגם זה חשיב מיעוט מאכילתו.

ח. מה שקנה עבד קנה רבו

הקשה המנחת חינוך (מצוה ה אות י"א), הרי כיון שנח לרב בתקנת העבד, וגם העבד יכול לאכול משל הרב, א"כ מדוע צריך להיות דוקא של העבד. ותירץ, שאף אם הרב ניחא ליה בזה, אין העבד יכול להקדישו, שהרי אינו יכול להקדיש דבר שאינו שלו, שהרי זכיה מטעם שליחות, ודעת המהרי"ט שאי אפשר להקדיש ע"י שליחות, לפי שמילי לא מימסרן לשליח, ותירצה הגמרא, שהקנה לו על מנת שאין לרב רשות בו. ועיין בחזון איש (או"ח קכ"ד לסוגיין) שנקט שיכול להקדיש ע"י שליח, והניח קושיא זו בצ"ע.

ט. ומקני ליה חד מינייהו על מנת שאין לרבו רשות בו

הקשה החזון איש (או"ח סי' קכ"ד לסוגיין), מדוע הוצרך להקנות לו על מנת שאין לרבו רשות בו, שיקדיש האדון עצמו את הטלה לקרבן פסח בשביל העבד, שהרי אדם יכול להפריש קרבן על חבירו, וצ"ע.